

Турчіна Світлана Григорівна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту імені професора Л.І. Михайлової, Сумський національний аграрний університет, 40000, м. Суми, вул. Герасима Кондратьєва, 160, тел.: (0542) 70-10-22, e-mail: sturchina68@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-3110-6647>

Азаров Володимир Вікторович, здобувач наукового ступеня доктора філософії спеціальності 073 «Менеджмент», Сумський національний аграрний університет, 40021, м. Суми, вул. Герасима Кондратьєва, 160, тел. +38 (0542) 70-10-98, e-mail: splashblue23@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0002-9264-0816>

РОЗВИТОК ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ ЯК ОСНОВА КОМЕРЦІАЛІЗАЦІЇ ОБ'ЄКТІВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В КОНТЕКСТІ УПРАВЛІННЯ ЗМІНАМИ ТА ПРОЕКТАМИ

Анотація. У статті досліджуються концептуальні питання формування і розвитку інтелектуального капіталу. Зокрема, зазначено, що «інтелектуальний капітал» слід відокремлювати від спорідненого за звучанням та змістом такого терміну як «інтелектуальна власність» зважаючи на те, що інтелектуальна власність є юридичною категорією, а поняття «інтелектуальний капітал» є значно ширшим так як використовується при описі досліджуваних процесів та відносин у бізнесі, економіці, соціумі та політиці.

Окреслено напрями наукової роботи українських та зарубіжних вчених, які займались вивченням теоретичних аспектів інтелектуального капіталу та його структури. Встановлено, що основою інтелектуального капіталу є людський капітал, який тісно пов'язаний з накопиченням і використанням інтелектуального потенціалу працівників, їх творчого та інноваційного характеру. Розкрито сутність поняття «інтелектуальний капітал» як знання, вміння та досвід працівників, які мають безпосередній вплив на розвиток організації та забезпечують її економічну стабільність та конкурентоспроможність як окремих компаній, так і економіки держави вцілому.

Визначено, що структура інтелектуального капіталу включає такі елементи: людський капітал, структурний капітал та споживчий капітал. Здійснюється акцент на людському капіталі, встановлено, що на сучасному етапі негативно впливає на рівень його розвитку плинність кадрів, зростання безробіття, високий рівень міграції кваліфікованих кадрів. Наведено статистичні дані щодо створення та комерціалізації науково-технічної продукції для підприємств аграрного сектору.

В статті доводиться, що для забезпечення економічного ефекту суб'єктам господарювання важливо фокусуватись на розвитку працівників, необхідно всебічно стимулювати ініціативних співробітників, створити на підприємствах ефективну систему винагороди та впровадження кращих інноваційних ідей. Доцільно налагоджувати процеси обміну знаннями між працівниками, розвивати корпоративну культуру, а менеджерам підприємств слід вчасно адаптуватись до змін зовнішнього середовища.

Ключові слова: інтелектуальний капітал, інтелектуальна власність, комерціалізація, управління змінами та проектами, менеджери, ефективність, діяльність.

Turchina Svitlana Grigoriivna, Ph.D. in Economics, professor associate Department of Management named after L.I. Mikhailova, Sumy National Agrarian University, 160 Herasima Kondratiieva Street, Sumy, 4000, (0542) 70-10-22, e-mail: sturchina68@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-3110-6647>

Azarov Volodymyr Viktorovych, applicant of the scientific degree of Doctor of Philosophy, specialty 073 «Management» Sumy National Agrarian University, 160 Herasima Kondratiieva Street, Sumy, 4000, (0542) 70-10-22, e-mail: splashblue23@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0002-9264-0816>

DEVELOPMENT OF INTELLECTUAL CAPITAL AS THE BASIS OF COMMERCIALIZATION OF INTELLECTUAL PROPERTY OBJECTS IN THE CONTEXT OF CHANGE AND PROJECT MANAGEMENT

Abstract. The article examines the conceptual issues of formation and development of intellectual capital. In particular, it is stated that «intellectual capital» should be separated from the term «intellectual property» that is related in sound and meaning, given that intellectual property is a legal category, and the concept of «intellectual capital» is much broader as it is used to describe the researched processes and relations in business, economy, society and politics.

The directions of the scientific work of Ukrainian and foreign scientists who studied the theoretical aspects of intellectual capital and its structure are outlined. It has been established that the basis of intellectual capital is human capital, which is closely related to the accumulation and use of the intellectual potential of employees, their creative and innovative character. The essence of the concept of "intellectual capital" is revealed as the knowledge, skills and experience of employees that have a direct impact on the development of the organization and ensure its economic stability and competitiveness of both individual companies and the state economy as a whole.

It was determined that the structure of intellectual capital includes the following elements: human capital, structural capital and consumer capital. Emphasis is placed on human capital, it is established that at the current stage, the level of its development is negatively affected by staff turnover, unemployment growth, and a high level of migration of qualified personnel. Statistical data on the

creation and commercialization of scientific and technical products for enterprises of the agrarian sector are given.

The article proves that in order to ensure the economic effect of business entities, it is important to focus on the development of employees, it is necessary to comprehensively stimulate proactive employees, create an effective reward system at enterprises and implement the best innovative ideas. It is advisable to establish knowledge exchange processes between employees, develop corporate culture, and enterprise managers should adapt to changes in the external environment in a timely manner.

Keywords: intellectual capital, intellectual property, commercialization, change and project management, managers, efficiency, activity.

Постановка проблеми. В умовах переходу України до цифрової економіки, епоху відкритої науки та інновацій вкрай актуальною стає проблема інтелектуальної власності та суттєво посилюється роль інтелектуального капіталу. Розвиток останнього має стати першочерговим завданням для забезпечення якості економічного зростання як держави так і підприємств зокрема.

Основою інтелектуального капіталу є, як відомо, людський капітал, який тісно пов'язаний з накопиченням і використанням інтелектуального потенціалу працівників, їх творчого та інноваційного характеру. Тому інвестування у розвиток персоналу у швидкоплинних реаліях сьогодення, вартує посиленої уваги менеджерів на всіх рівнях управлінської вертикалі. Тож, очевидно, для належного формування інтелектуального капіталу важливим є вчасне впровадження змін щодо розвитку персоналу та розробка проектів інвестування в усі складові інтелектуального капіталу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фундаментальні засади теорії інтелектуального капіталу сформовані такими вченими, як: Дж. Гелбрейтом, Е. Брукінгом, Л. Едвінсоном, М. Мелоуном, К-Е. Свейбі та Т. Стюартом. Теоретичні та методологічні аспекти розвитку інтелектуального капіталу розглядаються і в роботах вітчизняних вчених: В. Базилевича, О. Бутнік-Сіверського, Г. Калетніка, О. Кендюхова, С. Легенчук, О. Собко, О. Шкурупій, О. Шпикуляка та багатьох інших. Водночас питання розвитку інтелектуального капіталу та окремих його складових вимагають подальшого дослідження.

Метою статті є розгляд наукових підходів щодо визначення інтелектуального капіталу та його структурних складових, обґрунтування важливості розвитку інтелектуального капіталу в контексті управління змінами та проектами.

Виклад основного матеріалу. Світовий досвід господарювання чітко вказує на те, що основою економічного зростання і конкурентоспроможності сучасних економічних систем є інтелектуальний капітал, цим і пояснюється підвищена зацікавленість як до розуміння самого поняття так і до його ролі та важливості розвитку на всіх рівнях.

Однак, слід зазначити, що в міжнародній практиці поняття інтелектуального капіталу не зафіксовано жодним нормативним (законодавчим) актом, це, у свою чергу, дозволяє дослідникам, без урахування юридичних обмежень, висловлювати різні точки зору щодо сутності згаданого поняття. Якщо взяти до уваги той факт, що більшість авторів сходяться на думці про початкову стадію розгляду інтелектуального капіталу, то саме відсутність законодавчих обмежень, з одного боку є потенціалом для продовження досліджень, а з іншого, враховуючи не затверджений до цього часу науковим співтовариством єдиний підхід, необхідний для стандартизації понять – перешкодою.

Розглядаючи наукові думки стосовно теоретичного аспекту інтелектуального капіталу варто відмітити помітний внесок вітчизняного вченого - економіста В.Д. Базилевича, який вказує на те, що інтелектуальний капітал – це нагромаджена у процесі інтелектуальної діяльності сукупність знань, досвіду, навичок, творчості, здібностей, взаємовідносин, що мають економічну цінність і використовуються у процесі виробництва та обміну з метою отримання доходу [2].

Відомий науковець О.Б. Бутник-Сіверський дотримується думки, що інтелектуальний капітал - це створений або придбаний інтелектуальний продукт, який утримується, об'єктивується та ідентифікується компанією (бізнес-підрозділом) з метою ймовірності отримання прибутку (додаткової вартості) [1].

Професорка О.В. Шкурупій у праці [8], акцентує увагу на інтелектуальному капіталі як на нагромаджені людиною та сформованому на основі інвестицій у людину запасі інформації знань і творчих здібностей, який за умов включення у потік суспільного відтворення зумовлює створення інтелектуального продукту, що сприяє інноваційним перетворенням на макро- і мікрорівні та забезпечує його власникові факторний дохід.

Розглядаючи дану проблематику варто відмітити і дослідження науковців інституту економіки Вашингтона [4], результатом яких є обґрунтований висновок стосовно того, що економічна вартість продуктивності нації залежить більшою мірою від навичок, знань співробітників та від їх професійної здатності вирішувати бізнес-проблеми.

В цілому, аналіз наукових джерел з визначеної проблематики характеризується деякою розбіжністю у висловлюваннях науковців щодо суті інтелектуального капіталу, разом з тим, існує беззаперечна єдність адже всі вони чітко вказують на те, що інтелектуальний капітал охоплює сукупність і синергію знань, досвід, ідеї тощо. Більшість експертів стверджує, що інтелектуальний капітал стає основним ресурсом і рушієм економіки, а знання є важливим джерелом для людей, компаній і країн. Інтелектуальний капітал охоплює моделі, стратегії, унікальні підходи, знання методології тощо, тобто те, що важливо використовувати підприємствам для створення нового джерела конкурентних переваг. Тому чітко розроблена система управління знаннями, формування та розвитку інтелектуального капіталу має стати першочерговим завданням керівників господарюючих структур.

Досліджуючи поняття «інтелектуальний капітал» слід відокремлювати його від споріднених за звучанням та змістом інших термінів. Такого, наприклад, як «інтелектуальна власність». Відразу варто зауважити, що остання є юридичною категорією. Поняття «інтелектуальний капітал» має більш ємне значення за змістом адже досить широко використовується при описі досліджуваних процесів та відносин у бізнесі, економіці, соціумі, а також у політиці. Комерціалізація інтелектуальної власності в сучасних умовах вимагає розглядати її з економічної точки зору (як товар і як капітал) тобто як актив, здатний збільшувати доходи компанії, наприклад у вигляді ліцензійних відрахувань від використання запатентованого продукту або технології, які в результаті їх введення в експлуатацію здатні підвищувати ефективність діяльності компанії та примножувати її конкурентоспроможність.

Разом з тим, існує багато дискусій не лише до самого поняття, а й до деталізації елементів (складових) інтелектуального капіталу. Так, наприклад, у визначенні фахівців компанії Scandia (відомої на увесь світ своєю системою оцінки інтелектуального капіталу) виділяються: структурний капітал - бази даних, відомості про споживачів, торгові марки та організаційна структура; організаційний капітал - систематизовані та зібрані в єдине ціле компетентність і системи, що дозволяють реалізувати здатність компанії до інвестицій, а також організаційні здібності до створення капіталу; інноваційний капітал - здатність до оновлення компанії, що виражена у вигляді інтелектуальної власності, тобто захищена комерційним правом, а також інші нематеріальні активи та цінності - такі, наприклад, як комерційні секрети; процесний капітал - сукупна вартість процесів, що створюють або не створюють вартість [3].

Проте, найпоширенішою характеристикою інтелектуального капіталу є три основні елементи: людський, структурний та клієнтський капітал.

Людський капітал визначається як знання, навички, досвід, інтуїція та ставлення персоналу до своїх професійних обов'язків. Ми поділяємо наукові думки стосовно того, що інтелектуальний капітал можна примножити за рахунок людського капіталу шляхом використання потенціалу кожного працівника, та, як більшість дослідників вважає, людський капітал є джерелом інновацій та стратегічного оновлення. Для суб'єктів господарювання важливою є індивідуальна компетентність, тобто здатність персоналу діяти в різних ситуаціях. Людина є єдиним справжнім агентом в бізнесі, а усі активи, їх структура, матеріальні (фізичні продукти) та нематеріальні відносини є результатом людської діяльності та в кінцевому рахунку залежать від людей. Люди створюють знання, нові ідеї та нові продукти, налаштовують відносини, завдяки яким господарські процеси відбуваються.

В контексті визначеної проблематики ми ознайомились із результатами досліджень компанії «Делойт» в Україні. Оприлюднені дані є переконливим доказом того, що повномасштабна війна в державі посилила вже наявні глобальні виклики та створила нові. Негативно впливає на рівень розвитку

інтелектуального капіталу: величезна плінність кадрів, зростання безробіття, як зазначено, що найменше 5 млн. людей втратило роботу з початку повномасштабного вторгнення, також фіксується високий рівень міграції кваліфікованих кадрів. На цьому фоні спостерігається суттєве зниження добробуту працівників (78% українців зазначають про зниження доходів).

Зважаючи на те, що людські знання, творчість, винахідливість лежать в основі створення інтелектуальної продукції, очевидно, що людський фактор є визначальним. Цілком виправдано стверджує академік Калетнік Г.Н. стосовно того, що при ефективному управлінні людським капіталом, поряд із оптимально сформованою організаційною структурою підприємства та налагодженим механізмом взаємодії з клієнтами, виникають інтелектуальні ресурси як результат їх синергічної взаємодії [5].

Тож, ґрунтуючись на результатах досліджень більшості науковців, ми схилиємось до думки, що розвиток інтелектуального капіталу є основою комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності, а це, в свою чергу, відображається на накопиченні інтелектуального капіталу на підприємстві.

Характеризуючи структурний капітал важливо відмітити, що його склад базується на широкому спектрі елементів, основними з яких є організаційна структура підприємства, бази даних, складові інтелектуальної власності (патенти, ліцензії, ноу-хау) тобто все те, що дозволяє працівникам вирішувати виробничі завдання. Також цілком слушними, є думки стосовно того, що структурний капітал включає взаємозв'язки, які склалися між працівниками підприємства та його клієнтами.

Розглядаючи реальний стан щодо структурного капіталу доводиться констатувати, факт того, що навіть у довоєнний період, розпочинаючи з 2019 р. спостерігається суттєве зменшення (у кількісному виразі) створення та комерціалізації науково-технічної продукції, наприклад, для підприємств аграрного сектору (див. табл. 1).

Таблиця 1 - Створення науково-технічної продукції в Україні, одиниць

Вид науково-технічної продукції	Роки								Відношення 2021 р. До 2014 р., %
	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	
Види виробів	496	636	417	495	712	927	689	638	128,63
у т. ч. техніки	297	418	282	256	437	512	326	373	125,59
Технології	1731	1062	880	751	760	764	549	509	29,40
Матеріали	490	436	457	561	468	594	344	511	104,29
Сорти рослин та породи тварин	212	334	222	155	207	108	225	109	51,41
Методи, теорії	3740	3689	4124	4001	3923	2838	2265	2441	65,27
Інше	8698	4705	6325	10868	8372	8780	9858	9677	111,26
Усього	15367	10862	12425	16831	14442	14011	13930	13885	90,36

Ступінь впровадження передових цифрових технологій в аграрних підприємствах на сьогоднішній день залишається теж мізерною.

Споживчий (клієнтський) капітал. Споживчий або клієнтський капітал часто називають «капіталом відносин», тобто це та частина інтелектуального капіталу, що відображає відносини підприємства із постачальниками та споживачами його продукції або послуг [6]. Іншими словами, клієнтський капітал являє собою позитивне ставлення клієнтів до компанії і (або) її продукції, яке є засобом створення додаткового доходу, дає переваги на ринку.

Враховуючи викладене вважаємо, що формування інтелектуального капіталу має бути своєрідним імперативом глобального розвитку і якщо країна не надаватиме, навіть у воєнний час, розвитку освіти і науки пріоритетного значення, вона автоматично буде виключена з процесу розвитку і почне швидко деградувати в усіх відношеннях. Розвинені країни стали такими саме завдяки тому, що першими не лише зрозуміли значення інтелекту людини, але й практично створили умови для його розвитку та реалізації.

Цікавими, на нашу думку, є результати емпіричних досліджень М.А. Молодчик [7], де авторка доводить, що інтелектуальний капітал є основою для створення інноваційної продукції з подальшою її комерціалізацією та наводить існування прямого зв'язку між посиленням зусиль щодо управління інтелектуальним капіталом і продуктивністю праці та здатністю до впровадження інновацій. Зокрема, як зазначає дослідниця, збільшення інтенсивності зусиль щодо управління інтелектуальним капіталом на 1% спричиняє підвищення здатності підприємства до інновацій на 4%, а продуктивності праці – на 3%.

Таким чином, сучасне ділове середовище є досить динамічним, де суб'єкти господарювання зазнають постійних кон'юнктурних коливань та перемін, а їх виживання, в більшості випадків, залежить від готовності та здатності персоналу та підприємств в цілому швидко адаптуватися до різного роду змін щоб залишатися конкурентоспроможними на ринках. Все це спричинює необхідність використання нематеріальних ресурсів тобто інтелектуального капіталу у господарській діяльності підприємства. Відтак його необхідно активно та системно розвивати та примножувати, а менеджерам підприємств варто вчасно розробляти проекти та передбачати постійне «підживлення» інвестиціями як у розвиток персоналу так і в інші його складові.

Висновки. Підводячи підсумок можемо стверджувати, що інтелектуальний капітал – це передусім особовий капітал, тобто кваліфіковані люди із знаннями та вміннями, які їх творчо застосовують у праці. Зокрема, в технічному аспекті - це сприяє появі нових товарів, вдосконалення якості існуючих товарів, техніки, технології виробництва. В організаційному плані – це особи, які забезпечують ефективне функціонування підприємства шляхом формування відповідних організаційних структур, використання різних методів управління. Також це особи, які володіють вмінням здобувати і утримувати лояльних клієнтів та

постачальників.

Зважаючи на викладене автори вважають, що суб'єктам господарювання важливо фокусуватись на розвитку співробітників. З метою практичного використання того, що може забезпечити економічний ефект, потрібно провести ревізію тих розробок, що «покриті шаром пилу на полицях. Разом з цим потрібно всебічно стимулювати ініціативних працівників, створити ефективну систему їхньої винагороди та впровадження кращих інноваційних ідей. Варто налагоджувати процеси обміну знаннями між працівниками, розвивати корпоративну культуру, тобто акцентувати увагу на формуванні і розвитку інтелектуального капіталу.

Література:

1. Бутнік-Сіверський О.Б., Красовська А.Г. Теоретичні засади інтелектуальної інноваційної діяльності на підприємстві. *Економіка України*. 2004. № 12. С. 31-37.
2. Базилевич В.Д. Людиноцентричність парадигмальних зрушень в економічній теорії ХХІ ст. Парадигмальні зрушення в економічній теорії ХХІ ст.: матеріали ІІІ міжнар. наук.-практ. конф., 2-3 листопада 2017 р. Київ : Київський університет, 2017. С. 15-20.
3. Вірченко В.В. Еволюція підходів до визначення сутності та структурування інтелектуального капіталу. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Економіка»*. 2012. № 136. С. 25-30.
4. Воробей Ю.М. Сутність, структура та функції інтелектуального капіталу компанії. *Молодий вчений*. 2016. № 4(31). С. 39-43.
5. Kaletnik G., Lutkovska S. Innovative Environmental Strategy for Sustainable Development. *European Journal of Sustainable Development*. 2020. Part. 9, № 2. P. 89-98.
6. Козинець Г. Структура інтелектуального капіталу. *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Серія «Економічні науки»*. 2013. Вип. 23. С. 272-278.
7. Молодчик М. А. Интеллектуальный капитал компании: диагностика и подходы к управлению: учеб. пособие. Пермь: Изд-во Перм. нац. исслед. политехн. ун-та, 2012. 219 с.
8. Шкурупій О.В., Франко Л.С. Інтелектуальний капітал як об'єктивна економічна категорія. *Вісник Донецького Національного ун-ту економіки і торгівлі ім. М. Тугай-Барановського: Науковий журнал*. 2011. № 3. С. 79-84.
9. Agri-Food And Agritech Trends For 2023 / Entrepreneur. 2022.
URL: <https://www.entrepreneur.com/en-in/technology/agri-food-and-agritech-trends-for-2023/441544>.

References:

1. Butnik-Siverskyi O.B., Krasovska A.H. (2004). Teoretychni zasady intelektualnoi innovatsiinoi diialnosti na pidpriemstvi [Theoretical principles of intellectual innovation activity at the enterprise]. *Ekonomika Ukrainy - Ukraine economy*. 12, 31-37 [in Ukrainian].
2. Bazylevych V.D. (2017) Liudynotsentrychnist paradyhmalnykh zrushn v ekonomichnii teorii XXI st. [Person-centered paradigm shifts in the economic theory of the XXI century]. *Paradyhmalni zrushennia v ekonomichnii teorii KhKhI st.: materialy III mizhnar. nauk.-prakt. konf., 2-3 lystopada 2017 r. - Paradigmatic shifts in the economic theory of the 21st century: materials of the 3rd International science and practice conference, November 2-3, 2017*. Kyiv. Kyiv University. 15-20 [in Ukrainian].
3. Virchenko V.V. (2012) Evoliutsiia pidkhodiv do vyznachennia sutnosti ta strukturuvannia intelektualnoho kapitalu [Evolution of approaches to definition and structurization of intellectual capital]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni*

Tarasa Shevchenka. Seriiia «Ekonomika» - Bulletin of Taras Shevchenko Kyiv National University. "Economy" series. 136, 25–30 [in Ukrainian].

4. Vorobei Yu.M. (2016) Sutnist, struktura ta funktsii intelektualnoho kapitalu kompanii [The sense, structure and functions of the company's intellectual capital]. *Molodyi vchenyi - A young scientist. 4(31), 39–43 [in Ukrainian].*

5. Kaletnik, G., Lutkovska, S. (2020). Innovative Environmental Strategy for Sustainable Development. *European Journal of Sustainable Development. Part. 9, 2. 89-98.*

6. Kozynets H. (2013) Struktura intelektualnoho kapitalu [The structure of intellectual capital]. *Struktura intelektualnoho kapitalu. Naukovi pratsi Kirovohradskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu - Structure of intellectual capital. Scientific works of the Kirovohrad National Technical University. Series "Economic Sciences". 23, 272–278 [in Ukrainian].*

8. Shkurupii O.V., Franko L.S. (2011). Intelektualnyi kapital yak obiektyvna ekonomichna katehoriia [Intellectual capital as an objective economic category]. *Visnyk Donetskoho Natsionalnoho un-tu ekonomiky i torhivli im. M. Tuhai-Baranovskoho - Bulletin of the Donetsk National University of Economics and Trade named after M. Tugai-Baranovsky. Scientific journal, 3, 79-84 [in Ukrainian].*

9. Agri-Food And Agritech Trends For 2023 Entrepreneur. 2022. Resource access mode: <https://www.entrepreneur.com/en-in/technology/agri-food-and-agritech-trends-for-2023/441544> . [in English].